

**Emlékezés Vay Ábrahámra (1789–1855), a Magyar Tudományos Akadémia
igazgatósági tagjára**
**Remembering Ábrahám Vay (1789–1855), Member of the Directorate of
the Hungarian Academy of Sciences**

A neves borsodi örökhagyók egyike volt Vay Ábrahám, aki 1789-ben született Alsózsoltán. Atyja, Vay József előbb Szabolcs vármegye alispánjaként és országgyűlési követként kezdte pályafutását, majd a Helytartótanácsba került, onnan a Magyar Királyi Curia Hétszemélyes Táblájára, s udvari főtanácsosi címet is viselt. Ábrahám nevű fia a fiatalabbik gyermeke volt, a szülőfalu földesurának számító Vay-család történetében a negyedik, aki e keresztnévet viselte. „Aligha vitatható, hogy a Vay-család tagjai a 18–19. századi Magyarország egyházi, társadalmi, politikai közéletének legkiemelkedőbb befolyású és hatású szereplői közé tartoztak. A magyar kultúra fejlesztése, a református egyház közéleti szerepvállalásának növelése, a nemzeti függetlenségi törekvések elősegítése egyaránt megtalálható a jeles hazafiak ismertetőjegyei között” – állapította meg Bolvári-Takács Gábor.

Az 1789. július 13-án született Vay Ábrahám 1825 előtti életéről nem sok adat olvasható. Feltehetően Csetneken, azután bizonyosan a sárospataki református gimnáziumban tanult, ahogyan a családja férfi tagjai általában. Felmenői között többen főgondnokok is voltak a patinás intézményben vagy a Tiszáninneri Református Egyházkerületben. Az utóbbiként atyja jelentős összeggel támogatta az oktatási intézmény fejlesztését: hat alapítványban összesen 29.000 forintot ajánlott fel a gimnáziumnak (Vay–Mocsáry alap), a ma is álló épületegyüttes nagy része az ő időszakukban készült. A fiatal Ábrahámról annyit tudni lehet, hogy „tündöklően futotta be iskolai pályáját Sárospatakon. Társai között inkább tanítónak látszott, mint professzorok tanítványának”. Tanulmányai alatt részt vett az 1809. évi nemesi felkelésben, amely tagjai Napóleon seregei ellen indultak, de a győri csatában vereséget szenvedtek. Ennek során őt Szabolcs vármegyei lovas főhadnagynak, majd hadvezéri segédnek nevezték ki. A következő évben megnősült, Kazinczy Péter zempléni alispán leányát, a nyelvújító Kazinczy Ferenc unokatestvérét, Zsófiát vette feleségül, s tizenkét gyermekük született. Pályafutása kezdetén Szabolcs vármegye szolgálatában hites jegyzőnek állt, s ott táblabíró lett, miután a kor szokásai szerint a gimnáziumban jogot is tanult. 1815-ben már császári és királyi kamarásnak nevezték ki, szerénységének és nagyfokú munkabírási készségének köszönhetően. A királyi kormányzésekhez való lojalitás később is jellemezte.

Politikai pályája igazán 1825-ben vett lendületet, amikor először Borsod vármegye első alispánjává, négy hónappal később pedig – mintegy atyja nyomdokain – országgyűlési követévé választották, a másik követ ekkor Ragályi Tamás vármegyei táblabíró volt. Érdekesség, hogy a helyi szokásokkal ellentétben mindketten protestánsok voltak. Vay e szavakkal köszönte meg a belé vetett bizalmat: „Lesznek ott Hazánknak, – örök hála a Magyarok Istenének! – nállamnál tanácsosabb férfiai, lesznek kiknek ajkairól méz patak módjára follynak majd a Haza ügyében édes és hatalmas szavaik, midőn én csak köz hangon szólhatok. – De meghatalmazóimnak parantsolatit végre hajtani senki nállam

hívebben nem fog igyekezni. – Nem lesz senki, merem ezen roppant, s általában mélyen tisztelt gyülekezet előtt bátran állítani, – aki ősi törvényeink, drága szabadságaink oltalma mellett hűségesebben, és ha úgy kellene nagyobb elszánással szóllana. Megyek tehát Tekintetes Statusok és Rendek, annál biztosabban megyek, mert akaratom jósága felül való bizonyosságom mellett meg kell itt nyilván vallanom, hogy éppen oda küldtettem, a hová menni mindig óhajtottam s mindég készülgettem és oda éppen most küldtettem, midőn férfiúi életemnek éppen azon esztendejét élem, midőn már a heves ifjú indulatok vesztvén erejeből, az erősödött értelem kormányra alá hajlanak”. A vármegyei követutatisítás negyvenkét pontban sorolta a felvetendő tárgyakat, rendi sérelmeket.

Az I. Ferenc által összehívott 1825. évi pozsonyi országgyűlés közismerten az a diéta, amelytől a hazai kultúrtörténet a reformkort számítja, és Vaynak rövid követi tevékenysége alatt éppen abban volt kiemelkedő szerepe, amely miatt a történetírás ilyen kitüntető jelentőséget tulajdonít neki: ez pedig a „magyar tudós társaság”, azaz a Magyar Tudományos Akadémia létrehozása. A hazai tudomány művelése központi intézményének gondolata egy évszázaddal korábban vetődött fel, például a felvilágosult, pietista szellemiségű Bél Mátyás 1718-ban, korai munkái egyikében már megfogalmazta a magyar tudósok egy testületbe hívásának szükségességét, a 18. század végén pedig Révai Miklós és Bessenyei György emlékeztető felleléésével (pl. *Egy magyar tudós társaság iránt való Jámbor Szándék*. Bécs, 1790) a haladó nemesi mozgalom nemzeti, nyelvi, művelődéspolitikai törekvéseinek részévé vált. 1806-ban gr. Teleki László pályadíjat tűzött ki arra a kérdésre keresve a választ: „Micsoda intézet szerint lehetne Magyarországon oly Tudós Társaságot legkönnyebben felállítani s leghelyesebben elrendelni, amely nem csak a magyar nyelvet és litteratúrát gyarapítaná, hanem a külföldi tudós dolgoknak megkívántató ismeretét is az országban a nemzet javára elterjesztené?”. Bár tizenhárom pályamunka érkezett a felhívásra – Fejér György teológus, a pesti egyetem későbbi könyvtárigazgatója nyerte a díjat –, közvetlen fogamatja nem lett. Az 1811-ben összeült országgyűlésen a magyar nyelv ügyében többen mondtak beszédeket, köztük a „nagy” Vay József is.

A kerületi ülésen 1825. november 3-án Felsőbüki Nagy Pál aznapi második felszólalásában hozta szóba a magyar nyelv ápolása végett egy társaság létesítésének ügyét, és a költségekre gyűjtést szorgalmazott. Ekkor tette gr. Széchenyi István történelmi jelentőségű felajánlását, amelyet többeké követett: Vay Ábrahám nyomban 8000 forintot ajánlott, a Borsoddal határos Torna vármegye követe, gr. Andrássy György tízezret, Szatmár követe, gr. Károly György minden évre ezret. Ezáltal ők négyen lettek az akadémia megalapozói. Vay készítette el az országgyűlés számára a tervezetet, amelyben hat tudományos szakosztályt javasoltak: nyelvtudományit, filozófiai, történetírást, matematikait, törvénytudományit és természettudományit. Széchenyi naplójából tudható, hogy mindez nem volt egymás közötti vitáktól mentes. Az Akadémia első évkönyve (1831–1832) ekként számolt be az események kronológiájáról: „A négy első alapító November 8dikáról 1825ben nyújtotta be nyilatkozását magyar tudós Társaságról a Nádornak ’s a RRnek kérelemmel, hogy a Főherczeg Nádor, ki

magyarul tud, a pártfogóságot magára vállalná, 's országos választottság nevezetnék ki alaprajz előleges megállapítására, melly veleket egyet értve, az intézet alkotó rendszabásait 's törvényeit kidolgozza. Országos ülés eleibe e folyamodást a sor Februarius 15dikén 1826b. indítá. Majd a kinevezett választottság, Végh István Koronaőr előlülése alatt Februarius 21dikén által kezdette nézni a Vay Ábrahám feltette előrajzot, melly Révaié és az 1792beli Országgyűlés eleibe adotté nyomán készült; a KK. és RRhez pedig Martius 15dikén ment. Jól folyamatban léteire 22,517 pengő forintra vala abban az esztendőnkénti szükséges jövedelem téve, 's ezt úgy hagyta az országos ülés is, de a négy osztályhoz még a történet és törvénytudományáét csatolá.”

Az említett „alaprajz” kimondta többek között, miszerint „a Magyar Tudós Társaságnak egyedül csak az van téve céljává, hogy munkálódása által hazánkban a tudományok és szép művészségek honni nyelven műveltessenek, s viszont ezek által a nyelv maga csinosulást, fennséget és bővülést nyerjen”.

Vay Ábrahám egy kifejezetten gazdag, az országgyűléseken már hírnevet szerzett bárói rangú családból származott, így felajánlását nem öncélból, hanem ő is a köz érdekében tette. Guzmics Izidor, a reformkori nemzeti művelődés kiemelkedő alakja, később maga is az Akadémia rendes tagja, ekként emlékezett vissza a történetekre: „Vay, mint egyik az ajánlók közül, valamint gróf Széchenyinek ezen ajánlásban a lelkét ismeri; úgy magáról és a többi ajánló társairól is bizonyossá tette a Státusokat, hogy azt nem valamely dicsőség, vagy hálaadás vadászatja végett, hanem egyedül a közjónak előmozdításától lelkesítve cselekedték, és így nem akarják tudatni a balkezekkel is, amit a jobbal tettek, sőt közönséges nyilvánosságra sem hozták volna a dolgot, ha az intézetnek elrendelése meg nem kívánná, azért [... a Dessewffy József] által mozdított dicséretetek és hálaadások kijelentését megköszönvén, [azt] el nem fogadta”.

Az országgyűlés végül megalkotta az 1827. évi 11. tc.-et, „hogy a magyar tudós társaság vagy akadémia, az önkéntes és szabad adományok útján létesítendő alapból, Pest szabad királyi városban, mint állandó székhelyén, a lehető legrövidebb idő alatt minél előbb föllállíttassék”. Közben a folytatódó adományozásokkal 250.000 forintra emelkedett a társaság kezdeti vagyona. Vay nem csak az előkészítő bizottságba, hanem mint „alapító” az igazgatóságba is bekerült, amely 1830 novemberében tartotta első ülését.

Az abszolutisztikus rendeletek ellen fellépő vármegyékbe a királyi tanácsadók javaslatára kirendelt biztosok felelősségre vonásának tárgyalásán a tanácsadók (később már a biztosok is) megbüntetésének szükségességét szintén Vay vetette fel a Karok és Rendek első ülésén, 1825 szeptemberében, amikor a rendi sérelmeket gyűjtötték össze, s velük szemben a hazaárulóknak kijáró, legsúlyosabb „törvény szerinti” büntetést, vagyis lényegében a fővesztést szorgalmazta, ha jegyzőkönyvezve nem is mondta ki. Végül a főrendek ellenállása miatt nem került be a feliratba (gravámen).

Az országgyűlési sikereket azonban nem sokáig élvezhette, mert 1826 nyarán a vármegyeje visszahívta, a helyét Palóczy László főjegyző vette át. Később nem lett országgyűlési követ. A szintén kortárs Ponori Thewrewk József ekkortájt így festette meg szavakkal Vay Ábrahám portréját: „művésztet[1]en, de szép rendben

álló barna hajfürtjeitől sűrűn kerített sima széles márványhomloka, lángoló komoly kékelő szemei, piros teljes ábrázata 's szváda-ajkai" voltak.

Hazatérve az alispáni tisztséget 1828-ig még biztosan betöltötte. Vagyonából támogatta a miskolci színház felépítésének ügyét – már 1821-ben 100 forintot adományozott a célra –, 1827-ben a színházi bizottság elnökévé is megválasztották, de a miskolci református templom és oktatás mecénásaként is számon tartják. Szűkebb régiója (Borsod, Szabolcs, Bereg megyék) kulturális fejlesztésére összességében hasonló summát adományozott, mint 1825-ben az Akadémia javára. Egyéb jótékony adományaiból ismert, hogy Ferenczy István szobrászművész műterméhez is hozzájárult.

Későbbi politikai pályája ugyancsak a már többször említett északkeleti régióhoz kötötte. 1830-ban Bereg vármegye főispáni helytartója lett, a király még az évben grófi címet adományozott neki. (Egyéb kitüntetései közül megemlítjük, hogy valóságos belső titkos tanácsos és a Szent István-rend közép-keresztese volt.) 1832-ben Máramaros vármegye főispánjává nevezték ki, e tisztelet 1845-ig töltötte be. Azt követően a család berkeszi kastélyába vonult vissza, majd 1848-ban rövid időre újra főispán lett ugyanott immár a felelős magyar minisztérium kinevezése által, de e hivatalt ezúttal nem sokáig viselhette: a szabadságharc alatt ismét visszavonult birtokaira. 1855. március 3-án hunyt el Berkeszen.

Publikált irodalmi munkásságot nem fejtett ki, az 1830. évi főispáni beiktatásán hozzá címzett köszöntő beszédek, az által adott válaszok s az inauguráció jelentek meg nyomtatásban, melyek során, a főispáni székfoglaló beszédében a következő szavakkal fogalmazta meg honfiúi hitvallását: „Áldott Királyomat, édes Hazámat, a Jót, a Valót és Igazat mindég tüzes kebellem szerettem teljes lelkemből, 's ebből áll nékem Tekintetes Karok és Rendek tulajdonképen minden érdemem. Illyen érzésekkel jelentem én meg Országunk' utólszori fényes Gyűlésein; illyenekkel viseltem eddig Al-Ispáni Hivatalom terheit egy Magyar lelkű Vármegyében, tanúim annak engem szerető, 's ide is elkísért úri Tagjai”.

Ismert művei

Csend és zaj. In: Aurora. Hazai Almanach. Kiadá Kisfaludy Károly. Első év. Pest, 1822. 222–225. [vers]; *Beszédek, melyek Méltóságos Vajai Vay Ábrahám Úr, a' ts. K. A. Felség valóságos kamarása, és tek. Ns. Borsod vármegye volt első alispánja tek. Ns. Bereg vármegyében fő-ispáni helytartói hivatalába 1830. esztendei június hónap 22-dik napján Beregszász városában fényes pompával lett béiktattatása [...] alkalmatosságával tartattak és mondattak.* Sáros-patakon, 1830.

Felhasznált szakirodalom

- BICSKEI ÉVA: *Férfi-kép. Az 1825–1827-es országgyűlés reformereiről egy portrégaléria kapcsán.* In: Neumer Katalin (szerk.): *Identitások és médiák 1.: Identitások és váltások.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2015. 22–92.
- BOLVÁRI-TAKÁCS GÁBOR: *A Vay-család a társadalmi, politikai közéletben.* In: Zempléni Múzsza. *Társadalomtudományi és Kulturális Folyóirat.* 2008. 1. szám. 89–91.
- DIENES DÉNES – UGRAI JÁNOS: *A Sárospataki Református Kollégium története.* Hernád Kiadó, Sárospatak, 2013.
- DOBROSSY ISTVÁN: *Vay Ábrahám és a Magyar Tudományos Akadémia alapítása. (A Vay család szerepe Borsod vármegye történetében).* In: *Tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémia megalapításáról.* Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 1997. 49–90.
- Magyar Tudós Társaság története, a nyelv országos régibb állapotjának rövid előadásával.* In: *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei.* 1. kötet. Pest, 1831–1832. 1–64.
- PONORI THEWREWK JÓZSEF: *Gróf Vay Ábrahám életírása.* Pozsony, 1830.
- SZINNYEI JÓZSEF: *A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar nyelvtudomány.* In: *A Magyar Tudományos Akadémia első évszázada. Az alapítás századik évfordulója alkalmából tartott ünnepi beszéd és előadások.* M. Tud. Akadémia, Budapest, 1926. 14–34.
- VAY GILDA: *A Vay család története.* Budapest, 1960–1961. (Illusztrált kézirat a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményében. Kt. 4273.)
- VENDE ERNŐ: *Szabolcs vármegye kiváló szülöttei.* In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye.* Budapest, 1900. 538–550.
- VIRÁG IRÉN: *A magyar arisztokrácia neveltetése (1790–1848).* Líceum Kiadó, Eger, 2013.

Dr. Antal Tamás, egyetemi tanár
SZTE Állam- és Jogtudományi Kar
Európai Jogtörténeti Tanszék
antalt@juris.u-szeged.hu